

указивање на недостатности њене примене у друштвеним и хуманистичким наукама, као и предлози евентуалних стратегија помоћу којих се превладава опседнутост бројевима у науци. Тиме се апелује на значај стварања на српском језику, писања капиталних научних монографија од идентитетске важности (а не само радова партикуларног опсега ради стицања бодова), на критеријум садржајне релевантности и темељитости истраживања, на научну часност и, уопште, важност одржања интерпретативног суверенитета српског друштва.

Др Виолеџа Р. МИТРОВИЋ
Библиотека Матице српске
Нови Сад
viomitrovic@gmail.com

ВЕРОВАТИ И УВЕРИТИ СЕ

Младен Милосављевић, *Најпраија*, Бедем издаваштво, Београд 2024

Галерији живописних бића којима је населио своја прозна дела Младен Милосављевић додао је и напрату, „језивог демона освете”, чију је јединствену природу представио не само кроз различите фокализаторе већ и служећи се мултипликованим приступима једном феномену, који у најширем смислу можемо посматрати као „неостварене жеље због којих смо некада толико патили” (10). Десета по реду књига којом брачни пар Милосављевић представља своја вишегодишња прегнућа на књижевном и издавачком плану у великој је мери ослоњена на своје претходнице. Наиме, двоструки (или двострани) роман *Најпраија* део је мултиверзума у оквиру ког Младен Милосављевић читалачку публику упознаје са митским бићима српских предања, плетући могуће а посве невероватне приче око неколико чињеница до сада познатих етнологији. Осим тога, први део *Најпраије* заправо је новелизација ауторовог истоименог филма-првенца, који је пре нешто више од десет година добио два Коскара (за најбољу причу и награду публике). Потентност поступка преношења приче из филмског у писани медиј најпре је показала Сања Савић Милосављевић, када је свој докторски пројекат преточила у књигу за децу *Прича о Мики мраву* (2023).

Романом *Језава* (2020) Младен Милосављевић својим је читаоцима представио широку лепезу народних веровања, обичаја и предања, слажући их у чврсту литерарну зиданицу о комплексном, инспиративном, недовољно познатом – и нарочито не довољно у књижевне сврхе употребљеном српском фолклорном наслеђу. Напрата је већ у њему нашла своје место, међутим, оно што ауторова дела најубедљивије повезује

јесте амбијент у ком се укрштају заноси и пркоси јунака готово свих до сада објављених приповести. Реч је о лиминалном простору око реке Језаве, „воде што утјече у Дунаво под Смедеревом” – како ју је у *Српском рјечнику* описао Вук Стефановић Караџић, који, према речима једног јунака *Найпраије*, из непознатих разлога никада није посетио ни шири потез око необичне реке, те „ко зна шта је све ту заувек изгубљено и недоречено” (93).

Управо на таквом месту затичемо „Напраћене”, јунаке првог наративног тока дводелне слагалице романа *Найпраија*, који је, хронолошки посматрано, разјасница наредног сегмента приче „Шојманка”. Уводно поглавље колаж је исечака из дневне штампе и лекарских извештаја о психичком и физичком стању дезоријентисаних новинара, пронађених након вишедневног нестанка. У наредном одељку затичемо их на почетку потраге за свакодневном причом о породичном насиљу у форми репортаже, која се постепено претаче у покус бележења несвакидашњег древног обреда призивања демона освете. Фокус је на Миланчету, и иако је овај део *Найпраије*, за разлику од наредног, исприповедан у трећем лицу, свезнајући приповедач не оклева да читаоце упозна са жељама и амбицијама неоствареног редитеља хорор филма. Људе са којима долази у контакт Миланче пропушта кроз необичну филмско-музичку решетку („пасија којој робује од детињства”), поредећи их са глумцима и зазивајући погодне нумере, те је упечатљив избор описа његове сараднице Иване – са очима Бети Дејвис,¹ и врачаре која при обреду подсећа на Шерон Тејт – ако се у обзир узму стихови песме Ким Карнс и трагична судбина изабранице Романа Поланског. Од задатка снимања сеоског насилника Мике Пицулана, преко концепта приче о врачари као жртви заједнице, четворочлана екипа на челу са Миланчетом, опседнутим снимањем хорор филма заснованог на аутентичној домаћој теми, бива привучена појавом „опасне и проклете”, „високе времешне жене усахле лепоте” (55) Миланке Телалове. За разлику од престрављене Иване, која не одобрава промену плана и у понуђеној прилици за снимање „једног од најопаснијих и најређе практикованих обреда” (60) не види могућност за богатство и славу, тројица мушкараца опчињена су слепом женом која делује као „луда или истински надахнута нечим” (56).

Милосављевић зналачки слика амбијент и његово предворје, у ком је и ваздух умртвљен и „настањен нечим древним, бестелесним и етеричним” (55), док се унутрашњост открива као права мала вештичија кухиња, испуњена непознатим амулетима, боцицама са разнобојним течностима,

¹ Бети Дејвис је говорила о себи као о потомку вештице из Салема, а енлески критичар Робертсон тврдио је како би глумица сигурно била спаљена на ломачи да је живела неколико стотина година раније, https://www.vanityfair.com/hollywood/2016/04/bette-davis-birthday?srsId=AfmBOoqU_9NPCInEjCdo-VkNmSadSUYtHKLokxPLZ5Ek9EHEnNqpl8aot.

теглама са сасушеним обличјима и иконама православних светаца. У таквој соби врачара са боб фризуrom, као „бисер бачен пред свиње” (69), без имало увијања или убеђивања нуди својим гостима снимање обреда за који нико од етнографа не зна са сигурношћу како изгледа. Привлачност понуде открива се у редовима који напрату представљају као демона без конкретног изгледа, „упосленог од нарочитих врачара које су баратале вештинама призивања овог створења, са циљем да неке нанесу зло” (61). У предговору аутор открива како је од првог сусрета са причом, а затим етнографским описом напрате у њему сазрела идеја за њено транспоновање у филмски, а затим и литерарни свет. Занимљив је концепт који је Милосављевић у том подухвату осмислио. Наиме, његова идеја није сплитање приче око уобичајених побуда „неког од плажежних сељана, коме је претходно учињена некаква неправда, и који је на овај начин хтео да се освети” (61), већ праћење последица оваквих збивања у савременом добу и њихово повезивање са највећим покретачем модерног човека – опсесивном жељом за успехом. „Аутентични продукт балканске дивљине, примордијални обичајни прежитак, праисконска искра оностраног по први пут забележена оком камере” (77) на дневном светлу постаје опсена и мутно сећање на минулу ноћ која је амбициозној екипи донела само касну спознају да се са места извођења обреда нису вратили сами, већ у пратњи хладног и нељудског обличја – њиховог коначног усуда. Детаљне податке о необичном бићу, али и једној од ретких врачара која уме да ради с напратом, преживелом и престрављеном двојцу открива етнолог у пензији, уз напомену да демона може опозвати само онај ко га је призвао. Његова злослутна завршница о врачарама у годинама које „имају својеврсни аманет да неке из окружења пренесу оно што су за живота научиле” и да тек „оног тренутка кад одају тајну свог вражег заната, по народном веровању, оне су слободне” (96) у контексту збивања описаних у поглављу које преноси новинске извештаје о Миланчетовој смрти и Иванином ослепљењу и наглом оздрављењу затварају круг приче о демону који „не спава, не једе, не стаје и има само један циљ, да пронађе онога на кога је направљен” (98). Троструки мото овог дела књиге призива и народну пословицу како је боље веровати него уверити се. Чини се да протагонисти до веровања уопште није било стало, док год је у уверавању проналазио погодну сценографију за свој ексклузивни *found footage*, никада неснимљени филм. Начин на који је Младен Милосављевић своја знања о напрати уткао у причу о цени амбиције пример је успешног амалгама знања и сазнања са којима на прави начин барата овај вишеструко талентовани аутор. Будући да је по струци етнолог, не изненађују сликовити кадрови врачариног обитаваљашта, необичне историје и митологије везане за Ливат, или тајанственог а посве живог чина обреда. Међутим, све то не загушује нити успорава причу захваљујући вешто употребљеним литерарним техникама – наративној

динамици, саспенсу, инверзији и језику који је код Милосављевића увек лична карта јунака – што до нарочитог изражаја долази у роману *Језава*.

„Шојманка”, иако постављена као други део саге о напрати, заправо је експликација уводног дела, ком се потенцијално могу дописати и раније (не)згоде јунакиња још од ранијих нараштаја – све до, како се наводи, беле пчеле. Прича о девојци која долази у велеград како би га покорила својим литерарним талентом усложњава се пред зовом предачког наслеђа. Мада период у који је постављена исповест из првог лица није прецизно наведен, културноисторијски контекст открива да је реч о 1967. години. Насушну потребу нове сараднице редакције малог али угледног часописа да буде поред остварених књижевника и од њих учи прекида телеграм са саопштењем о самртничким данима никад невиђене баке Калине. Када затурени део прошлости коначно добије име, појачан злосрећним породичним околностима, девојка Миле одлучује да испуни последњу жељу старице о којој ништа не зна. „Моје ненаписане књиге, планови, непроживљени дани, недеље и године, иструлиће заједно са мнош, претварајући се у земљани кал” (153) – пророчка је визија будућности, која постаје извесна самим ступањем на пут до старице коју сељани зову „попишуљом”. Прича о великој списатељској амбицији прераста у причу о преношењу врачарских способности – на овом месту готово да се мултипликује сцена из првог дела и пресликава сусрет репортерке Иване са Миланком Телаловом. У оба случаја актер је исти, с разликом што у једном делу преузима проклетство, а у другом га се ослобађа.

Посебну вредност првом делу књиге дају пасажии о напрати и њеним монструозним делатностима, док је други конципиран као својеврсна исповест праћена одређеним турбуленцијама типичним за младог човека – док поглед не укрсти са стварном претњом. Развојни пут своје јунакиње Милосављевић осликава као интимно сведочење из прве руке о преображају у *грућо*, посвећујући пажњу детаљима, сугестивним симптомима – попут укуса воска у устима, повраћања устајале замућене воде или читања судбина с лица пролазника – који су доказ сигурног пута ка премештању у сферу лимиалног. Шојманка је „жена која комуницира са оностраним и која посредује између људи и тајанствених сила, најчешће тамних” (175), она која и лечи и трује, а сву своју моћ и умешност дугује ђаволу. За разлику од Иване, која није у довољној мери могла утицати на то да ли ће прихватити врачарин „дар” и наследити њене вештине, пред Миле се поставља могућност избора у виду посебног ритуала којим би своју душу откупила од напращеног. Српска књижевност, нарочито реалистична прича, сабира бројне примере преступа чије је уништитељско дејство могуће отклонити правилно изведеним чином поништења. Готово сваки од њих захтева извођење у оквиру посебно маркираних хронотопа, уз одговарајућу бајалицу и најважније правило још од приче

о Орфеју и Еуридики – забрањено освртање до окончања ритуала. Мали је број дела у којима јунаци поклекну и упропасте срећан крај, и чак и ако је „допуштење грешног смртног бића, по замисли творца долине слабих, имало преимућство над моћима бесмртних волшебника” (181), слабост карактера коју и сама Миле препознаје као највећи свој хендикеп њена је карта за даљи, непознати пут, подруку са напратом.

Найраиџа је много више од романа у ком се тематизује један ретко описивани демон и са њим у распону од неколико деценија повезана „вереница таме, девица несветог, весталка тамног божанства” (182). Као врба, која премрежава године и укршта два света, и прича о најдубљим жељама човековим преплиће изборе који нас одређују „на овом као и на оном свету”. Највећа мајсторија овог дела почива у напорима ауторовим да сваки сегмент представи као аутентично сведочанство – било да је реч о граду у одређеном тренутку, обреду у пажљиво посложеним корацима извођења, демону у пуној раскоши својих могућности, језику у мелодији која призива време изговореног, човеку са свим његовим слабостима и потешкоћама да иза себе остави „трн у постели” и отисне се на пут ка достизању сневаног. Напослетку, Младен Милосављевић не посеже за оностраним како би показао његову разорну моћ, већ како би описао нас саме.

Мсп Маријана С. ЈЕЛИСАВЧИЋ КАРАНОВИЋ

Висока школа струковних студија за образовање васпитача, Нови Сад

Универзитет у Новом Саду

Филозофски факултет

Одсек за српску књижевност

Докторске студије

marijanajelisavcic11@gmail.com

ТЕК – ЧЕТВРТ ВЕКА ПЕСНИШТВА

Бранислав Зубовић, *Ни за још*, Граматик – Јавна библиотека „Данило Киш” Београд–Врбас 2025

Бранислав Зубовић не објављује много и често, а иницијална је помисао да би такав ритам могао бити условљен другим дужностима његовим – радом у врбаској библиотеци, вођењем Фестивала поезије младих (уз Бранково коло најстаријег нашег поетског фестивала), уређивањем *Траја*. Ритам Зубовићев – а ово је шеста његова песма за двадесет и пет година, колико има да је објавио прву књигу, *Руком од ветра тишћом* – дубоко је у вези са његовом поетиком, специфичним песничким субјектом и неправилним ритмом стихова катрена и дистиха што потпуни сјај